

GYVIEJI ARCHYVAI

Iš sovietų saugumo veiklos mūsų rajone

Švenčionių apskr. MGB 1948 m. vasario 8 d. užvedė formuliarinę bylą vėlesniam Rudnios klebonui kunigui Albertui Ullickui, g. 1919 m. Remtasi tuo, kad Ullickas 1946 m. priėmė 15 partizanų išpažintį ir tiekė jiems medikamentus. Vaikams skiepijo nacionalistinę dvasią. Parapijiečius 1947 m. agitavo nedalyvauti Lietuvos TSR Aukščiausiosios tarybos rinkimuose. Jį 1949 m. rugpjūčio 12 d. bandyta užverbuoti, bet nesutiko. Nuo 1950 m. gegužės mėn. jis nesektas. Rudnioje A. Ullickas dirbo nuo 1952 m. sausio.

Įtartų asmenų rašto tyrimas

Saugumo įtariamų ar sektų žmonių kaltei išaiškinti ir apkaltinimui pagrįsti gana plačiai naudotas jų rašto tyrimas. Lietuvos TSR MGB tuo užsiėmė „D“ skyrius. Pasak MGB Varėnos r. skyriaus viršininko Vasiljevo 1950 m. gruodžio 16 d. rašto į Vilnių, tais metais pagal gruodžio 2 d. būklę rajone tirta 17 žmonių rašysena. Iš jų 3 asmenys areštuoti, 1 užverbuotas, 7 imta agentūriškai sekti, 2 agentūriškai stebėti, medžiaga apie 2 asmenis prijungta prie operatyvinių bylų, o 2 žmonių raštų įtariama autorystė nepasitvirtino (*LYA f. K-19, ap. 1, b. 333*).

Antanas Bartys, g. 1929 m., – antitarybinių laiškų autorius. Iš agento gautas jo rankraštis. A. Bartys 1950 m. lapkričio 14 d. areštuotas, paimta 14 jo antitarybinio turinio dokumentų ir pridėta prie bylų.

Ona Kibildytė, g. 1930 m., mokytoja. 1949 m. rugsėjo mėn. sulaikytas anoniminis teroristinio turinio laiškas, adresuotas Varėnos apskr. švietimo skyriaus vedėjui J. Juodkai. Palyginus raštą su daugelio rajono mokytojų rašysena nustatyta, kad anonimas – tai Kibildytės laiškas. Ją imta sekti, jai užvesta formuliarinė byla.

Stasys Jazukevičius, g. 1930 m., baigęs 11 gimnazijos klasių. Konfiskuotas jo laiškas palygintas su per agentūrą gautu Jazukevičiaus rankraščiu. LTSR MGB „D“ skyriaus grafologinė ekspertizė patvirtino antitarybinio laiško autorystę. Gauta daugiau agentūrinės informacijos apie Jazukevičiaus antitarybinį nusiteikimą ir nepasitenkinimą tarybų valdžia. Užvedus formuliarinę bylą, imta jį agentūriškai sekti.

Jonas Latvys iš Ūtos kaimo (Kaniavos sen.), g. 1932 m. Rašė antitarybinio turinio laiškus pažįstamiems į Irkutsko sritį. Sulaikytas 1949 m. lapkričio mėn. jo laiška, rašytą iš tremtams Stasiui Sereičiui, „D“ skyrius nustatė antitarybinio laiško autorystę. Pradėtas J. Latvio agentūrinis sekimas ir kaip lietuviui nacionalistui 1951 m. kovo 13 d. užvesta formuliarinė byla.

Marytė Miškinytė, Kazio, g. 1931 m., baigusi Varėnos I vid. m-los 10 klasių. Pagal anoniminių laišką įtarta, kad yra kažkokio Valentukevičiaus gimnaitė. Nelegaliu būdu gavus jos rankraštį išaiškinta, kad jo ir antitarybinio laiško rašysena vienoda. Merginą pradėta agentūriškai sekti.

Vincas Vinkevičius nuo 1950 m. kovo mėn. buvo partizanas. Nedzingės apylinkėje rastas vieno komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės vadovo portretas, iškirptas iš lietuviško laikraščio. Jo lauke liuose buvo eiluoti antitarybiniai prirašymai. Varėnos MGB turėjo Vinkevičiaus rankraštį, paimtą iš sulaikytos partizanės Zosės Janulevičūtės. Nustatyta V. Vinkevičiaus autorystė ir medžiaga pridėta prie jo formuliarinės bylos.

Anot 1951 m. gruodžio 25 d. pažymos apie Varėnos r. MGB veiklą 1951 m., tais metais buvo atlikta 13 rašto ekspertizių, tarp kurių: Zigmo Varaškevičiaus – kažkurios vidurinės mokyklos 9 kl. mokinio, norėta sankcijos jam areštuoti; Vaclo Bartkevičiaus; Elenos Stankevičūtės – Nedzingės vid. m-los mokinės; Adolfo Česnulio iš Mančiagirės; Zigmo Čapluko – Nedzingės vid. m-los 7 kl. mokinio; Marytės Vainilaitytės – Mergėžerio. Pastarosios anoniminius rašinius 1951 m. spalio 14 d. rastas Genio bunkeryje; dokumentas – du mokyklinio sąsiuvinio lapai su parašu Akacija. Nustatyta, kad rašinio apie politinę padėtį rajone autorė yra M. Vainilaitytė; rajono MGB prašė Vilniaus srities MGB sankcijos ją suimti.

Varėnos MGB viršininkas Vasiljevas 1952 m. kovo 4 d. pažymoje rašė, kad nustatyti antitarybinių dokumentų autoriai iš Varėnos I vidurinės mokyklos: Antanas (?) Balukonis, Petro, g. 1935 m., 8 kl. mokinys; Vincas Stramkauskas, g. 1933 m., 9 kl. mokinys; Marytė Miškinytė, g. 1931 m., 11 kl. mokinė (*LYA f. K-19, ap. 1, b. 334*).

MGB dokumentų margumynas

1947 m. pabaigoje ar 1948 m. pradžioje iš tremties pabėgę perlojiškė Adelė Palevičiūtė, g. 1922 m., su motina Marija Palevičiene. Motina, atvykusi į Perloją, kitą dieną susirgo ir numirė, o dukterė toliau slėpėsi Perlojoje. Maždaug po metų ji buvo sulaikyta ir išvežta nežinia kur. Tačiau 1952 m. gruodžio mėn. jos tebeieškojo Molotovo sr. MGB. Vasiljevas iš Varėnos 1953 m. sausio 20 d. atsakė, kad A. Palevičiūtė-Polekevičienė 1947 m.

sugauta, nuteista 2 metams ir neva kalėjusi Molotove, 1948 m. paleista, bet į Varėnos apskritį neatvyko. Jos brolis Juozas Palevičius tiriamas (*LYA f. K-19, ap. 1, b. 330*). Kaip matome, painiava net toje pačioje MGB dokumentų byloje.

MGB 1949 m. spalio 28 d. paskelbė Zigmo Vasiliausko, g. 1902 m. Druckūnuose, paiešką. Būdamas socialdemokratų partijos narys, Vasiliauskas 1927 m. išdavė Jeronimo Plečkaičio pučo dalyvių, kurie buvo suimti ir nuteisti 4-6 metams kalėjimo. Nustatyta, kad Z. Vasiliauska 1943 m. nušovė raudonieji partizanai (*LYA f. K-19, ap. 1, b. 330*).

Varėnos miesto gyventojas Jonas Čiras, g. 1929 m., 1948 m. vasario 2 d. naktį kirviu nužudė apskrities Vykdomojo komiteto sargą Vytautą Savicką, neva norėdamas pagrobti dokumentus ir rašomąją mašinėlę. Po to jis perėjo į nelegalią būklę ir norėjo stoti į partizanus. Tačiau paaiškėjo, kad sargą Čiras užmušė dėl merginos. Už nekaltai nužudytą žmogų J. Čirą Genio partizanai sušaudė miške už pusantro kilometro nuo Barčių kaimo.

Pasak Varėnos r. saugumo 1950 m. rugpjūčio 23 d. pažymos, rajone į kariuomenę turėjo būti pašaukti 646 vyrai, gimę 1928-1929 m. Į šaukimo punktą atvyko 642; iš jų 4 nuo tarnybos išsisuko (du įrašyti į operatyvinę MGB įskaitą). Dar 4 vyrai irgi bandė išvengti tarnybos kariuomenėje, bet buvo MGB sulaikyti ir pasiųsti į karinius dalinius. Į nelegalų gyvenimą perėjo 4 vyrai: Banadas Šidlauskas iš Dobrovolės, g. 1928 m., išėjęs partizanauti; Juozas Šidlauskas, g. 1929 m., nelegalas, jo brolis nukautas kaip partizanas; Zigmantas Kašėta iš Pilvingių, g. 1928 m., nelegalas; Petras Putys iš Pamusių, g. 1929 m., nelegalas. Išsisukinėjantių nuo tarnybos kariuomenėje ir dezertyrų paieškai dirbo 6 slapti informatoriai.

Bent 1950 m. rajone buvo tik 3 pramonės įmonės: pramkombinatas, miškų ūkis ir statybos kontora. MGB nuomone buvo užteršti ne tik žemės ūkio kadrai. Nuo 1950 m. rugsėjo 10 d. sektas statybos kontoros tinkuotojas Stasys Stanišauskas, g. 1907 m. Žilinėliuose. Iki vokiečių okupacijos jis gyveno Vilniuje, užėjęs vokiečiams grįžo į gimtinę ir aktyviai talkino okupantams, prisidėjo prie žydų areštų ir šaudymų. Agentas Rusteika 1951 m. liepos 30 d. ir rugpjūčio 9 d. pranešė, kad rajpramkombinate dirba socialiai švetimi elementai Giedraitis, Česnui-

tis (?) ir kiti.

Pasak areštuoto partizano Grabavičiaus ir agentės Marytės parodymų, Varėnos ligoninės sanitarė Jadvyga Čaplikienė, g. 1914 m. Girežeryje, palaikė ryšius su partizanais ir tiekė jiems medikamentų. Užverbuota 1948 m., bet MGB organams nedirbo. Operatyviniame MGB įskaitoje buvo ir J. Čaplikienės sesuo Bronė Česnulaitytė, g. 1928 m., dirbusi savo ūkyje. Ji ne kartą lankė partizanų bunkerį, nunešdavo medikamentų.

Antitarybinę literatūrą platinė Varėnos grūdų paruošų sandėlio vedėjas Antanas Arasimavičius, kaip partizanų ryšininkas turėjęs Klajūno slapyvardį. Ramonuse gyvenęs Cepelūnų malūnininkas Karolis Archipenka, g. 1885 m., aprūpindavo partizaną Genį miltais. Palkabali gyventojas Ona Tamulevičienė, g. 1918 m., kurios vyras 1949 m. buvo suimtas už ryšius su Merkio būriu, 1951 m. lapkričio mėn. pas savo gimnaitę pasiūdinė Geniui chrominius batus. Prie Kašėtų kaimo (Marcinkonių sen.) 1952 m. gegužės 17 d. sučiupo Genį, jis per apklausą spalio 27 d. apie O. Tamulevičienę nieko MGB naudingo nepasakė: atseit moteris ryšių su juo neturėjo, nors ją pažinojo nuo mažų dienų.

Antitarybinę agitaciją skleidė grūdų paruošų kontoros darbuotoja Kristina Savickienė, g. 1912 m. Jos vyras kaip buvęs baudėjas vokiečių okupacijos metais nuteistas 15 metų. Šaltinis Banga 1950 m. rugsėjo 6 d. pranešė, kad pokalbyje su J. Čaplikiene K. Savickienė sakiusi, jog dabar ponų daugiau, negu prieš Smetoną: vienas žmogus dirba, o 10 stovi viršum jo. K. Savickienei sekti užverbuotas informatorius Uosis. Kaminskienė 1950 m. rugsėjo 18 d. paliudijo, kad kai 1949 m. sausio mėn. Varėnos I mokykloje vyko susirinkimas kolūkiui organizuoti, tai Savickienė kalbėjo prieš kolūkio kūrimą. Prieš K. Savickienę 1950 m. rugsėjo 19 d. liudijo Marija Keršienė ir Placida Vėlyvienė. Abi moterys 1949 m. rudenį uogavo miške ir sutiko Savickienę, kuri protestavo, kad Vėlyvienės dukterė pardavė nekaltą jos vyrą, greitai ateis amerikoniai, tuomet atkeršysime... Tą pačią dieną liudijusi Viktorija Tamulevičienė sakė, kad Savickienė nusiteikusi prieš tarybų valdžią, sakiusi, kad į kolūkį nestos: verčiau mirs iš bado arba tegu ją į Sibirą veža. Rugsėjo 19 d. prieš Savickienę liudijo ir Elena Versockaitė. Panašiai kaip ir ankstesnės moterys rugsėjo 21 d. paliudijo Salva Vėlyvis.

Pagrindinei antitarybinei organizacijai priklausė Lionė Prakupaitė, g. 1921 m. Tačiau ji iš Varėnos miesto išvyko nežinia kur. LTSR Aukščiausiasis teismas 1949 m. rugpjūčio mėn. už kažką nuteisė Antaniną Pekuraitę-Gustaitienę iš Kaniavos, g. 1927 m. Perlojos gyventojas Ona Miškinytė, g. 1932 m., rašiusi tremtiniais laiškus ir kartą nusiuntusi jiems antitarybinę dainą, 1950 m. rugsėjo mėn. areštuota. Už antitarybinę agitaciją ir teroristinius pasisakymus tarybinių darbuotojų adresu 1950 m. lapkričio mėn. areštuota beraštė Zosė Savickienė, g. 1910 m. Varėnoje I. Katrė Poškienė 1950 m. rugpjūčio 15 d. paliudijusi, kad Z. Savickienė kadaise buvusi šaule. Z. Savickienės vyras Martynas gyveno Amerikoje, tačiau jam ir Juozui Savickui, vokiečių laikais tarnavusiems Varėnos I policijoje ir šaudžiusiems žydus, 1949 m. lapkričio 15 d. buvo užvestos sekimo bylos.

Apie Ievą Linkevičiūtę, g. 1929 m. Rudnioje, bet gyvenusią Varėnoje be konkretaus užsiėmimo, 1950 m. gruodžio mėn. apklaustas liudytojas Navaitis teigė, kad mergina sakiusi, jog tarybų valdžia Lietuvoje greitai žlugs, ateis amerikoniai... I. Linkevičiūtė agitavusi prieš kolūkius, raginusi naujokus neiti į taryb. kariuomenę, buvo teroristiškai nusiteikusi prieš tarybinę aktyvą. Už antitarybinę agitaciją ir tarybinėje armijoje tarnaujančių vyrų šmeižtą užvesta formuliarinė byla kažkokiam Barčiui. Agentūriškai stebėtas Varėnos miškų ūkio direktorius A. Urbanavičius. Jis, anot šaltinio Vanios, uždraudė miškų ūkio darbuotojams padėti „Tarybinės Džukijūs“ kolūkiui per šienapjūtę. Iš Vilniaus į Varėną 1950 m. gruodžio 20 d. persiųstas sąrašas rajono asmenų, atsisakiusių pasirašyti 1950 03 19 Stokholmo atsišaukimą – Pasaulinio taikos šalininkų kongreso nuolatinio komiteto raginimą uždrausti atominį ginklą. Tuos asmenis reikėjo agentūriškai stebėti, o kai kuriuos ir aktyviai sekti. Patikrinimui į Varėnos MGB 1950 m. gruodžio 28 d. persiųstas agento Dagio lapkričio 21 d. pranešimas apie rajono Vykdk-to pirmininką Jurkevičių, tik pranešimo nėra archyvo byloje.

1950 m. rugpjūčio 4 d. Perlojoje, netoli Tomo Melešiaus vienkiemio Genys ir Perkūnas nušovė VKP(b) Varėnos rajono komiteto instruktorių Vasilijų Demenevą, buvusį su dar 5 žmonėmis grūdų paruošų reikalui. Užvesta formuliarinė byla Jonui Melešui, g. 1931 m.

1950 m. lapkričio 12 d. naktį per langą nušautas Barčių apylinkės pirmininkas Juozas Demša, g. 1895 m. Žudymu įtartas kaimynas – buožė ir

partizanų ryšininkas Jurgis Poškus, Jurgio. Jis buvo suimtas ir nuteistas, bet 1952 m. gegužės mėn. iš kalėjimo paleistas, nes artsiardar du įtariamieji – Kostas Valentukevičius ir Jonas Kamarauškas. K. Valentukevičius iš Poškaus gavo kelis centnerius grūdų. Kas nušovė J. Demšą, galutinai, atrodo, neišaiškinta, nors J. Poškus su šeima ištremtas. Druckūnuose lapkričio 27 d. išžudyta šeima: Elena Miškiniene, g. 1901 m., jos dukterė Ona, g. 1927 m., ir sūnus Juozas, g. 1930 m. Nustatyta, kad jie nušauti vieno amens tuo pačiu ginklu plėšimo ir asmeninio keršto tikslu. Namas padegtas ir lavonai sudegė.

Pagal MGB sąrašą 1950 m. rugsėjo 1 d. buvo ieškomi iš tremties ar karinės tarnybos vietų pabėgę mūsų rajono žmonės (*LYA f. K-19, ap. 1, b. 330*): Vanda Gecevičienė iš Martinavos, g. 1925 m., 1948 10 02 pabėgusi iš Tiumenės; perlojiškiai Vytautas Lukaševičius, g. 1928 m., ir Adomas Lukaševičius, g. 1931 m., 1946 09 13 pabėgę iš Molotovo (Permės) sr. Kudymkaro rajono; Antanas Didika iš Paručių, g. 1870 m., 1946 10 04 pabėgęs iš ten pat; Aldona Barysaitė iš Vadėnų, g. 1929 m., 1946 m. vasario mėn. išbėgusi iš Sverdlovsko sr. Novo Lialios rajono; Vladė Vickūnaitė iš Perlojos, g. 1920 m., dingusi iš Permės komiū autonominės apygardos; Aleksandra Dzi-nochovskienė iš Varėnos miesto, g. 1914 m., pabėgusi iš specapgvyvendinimo vietos Krasnojarsko krašte; Jadvyga Mackevič iš Grišoniškių, g. 1926 m., 1946 m. išbėgusi iš Molotovo sr. Belojevsko r.; Karolis Stankevičius iš Dainavos, 1949 m. pabėgęs iš ešelon Nr. 97497; Juozas Čistolaitis iš Maičerų (?) kaimo, ????? 1949 04 23 pabėgęs iš ešelon Nr. 97497 Jonišio stotyje; Ona Baltaduonytė iš Liškianavos, g. 1936 m., su motina Albina Baltaduonyte 1947 06 17 išbėgo iš Molotovo sr. Jurlinsko r., tačiau jas 1949 m. suėmė Varėnos apskr. milicija (gal jos vėl pabėgo?); Viktoras Vitkauskas iš Ilčiško (?) k., g. 1928 m., ir Vincas Karkauskas, g. 1929 m., 1950 07 04 pabėgę iš 19 gvardijos šaulių pulko; Vladimiras Kvaratiejus iš Veikšnių (?) k., g. 1929 m., Julius Marmatavičius, g. 1929 m. Vkierteko (?) k., Julius Milius iš Maksimonių, g. 1929 m., ir Jonas Palevičius iš Druckūnų, g. 1929 m., 1950 07 16 išbėgę iš karinio dalinio Mirgorodo mieste (Ukraina); Algimantas Vitkauskas iš Jablanavo, g. 1929 m., 1950 09 01 dezertyravo iš vidaus reikalų tarnybos posto.

Tęsinys. Pradžia 2018 m. Nr. 94; 2019 m. Nr. 11, 12, 13, 14, 17, 30, 34, 35, 40, 41

Vytautas Valentinas
ČESNULIS